Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

JAZONI IJRO ETISH MUASSASALARINING TASHKILIY-HUQUQIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH: XALQARO STANDARTLAR VA MILLIY YONDASHUV

Munibullayev Habibulo Muzaffar o'g'li
O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi akademiyasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.20330299

Annotatsiya

Mazkur maqolada jazoni ijro etish muassasalarining tashkiliy-huquqiy asoslarini takomillashtirish masalalari tahlil qilinadi. Xalqaro standartlar va ilg‘or xorijiy tajribalar asosida penitensiar tizim samaradorligini oshirish, mahkumlar huquqlarini ta’minlash hamda ularning ijtimoiy reabilitatsiyasini kuchaytirish yo‘nalishlari yoritiladi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasida penitensiar tizimni modernizatsiya qilishning dolzarb masalalari va istiqbollari ilmiy-huquqiy jihatdan asoslanadi. Tadqiqot natijasida milliy qonunchilikni takomillashtirish hamda jazoni ijro etish tizimining samaradorligini oshirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: penitensiar tizim, jazoni ijro etish muassasalari, tashkiliy-huquqiy asoslar, inson huquqlari, reabilitatsiya, xalqaro standartlar, mahkumlar huquqlari.

Kirish

Bugungi kunda jazoni ijro etish tizimi davlatning huquqiy va demokratik rivojlanish darajasini belgilovchi muhim institutlardan biri hisoblanadi. Zamonaviy penitensiar siyosatning asosiy maqsadi nafaqat jinoyat sodir etgan shaxsni jazolash, balki uni tuzatish, qayta tarbiyalash va jamiyatga moslashtirishdan iboratdir (Xudoyqulov, 2021). So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasida sud-huquq tizimini isloh qilish, inson huquq va erkinliklarini ta’minlash hamda jazoni ijro etish tizimini insonparvarlashtirishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Mazkur islohotlar penitensiar muassasalarda mahkumlarga nisbatan muomala standartlarini yaxshilash, ularning huquqiy himoyasini kuchaytirish va reabilitatsiya mexanizmlarini takomillashtirishni nazarda tutadi (O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 2023). BMTning “Mahkumlar bilan muomala qilishning minimal standart qoidalari” (Nelson Mandela Rules) jazoni ijro etish tizimini insonparvarlashtirishning asosiy mezonlarini belgilab beradi (UN, 2015). Shu nuqtai nazardan, milliy penitensiar tizimni xalqaro standartlar asosida rivojlantirish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda qiyosiy-huquqiy, tizimli, statistik va mantiqiy tahlil metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida xalqaro huquqiy hujjatlar, O‘zbekiston Respublikasining amaldagi normativ-huquqiy bazasi, ilmiy adabiyotlar hamda xorijiy davlatlar tajribasi o‘rganildi (Ismoilov, 2022).

Asosiy qism

1. Jazoni ijro etish tizimining tashkiliy-huquqiy asoslari

Jazoni ijro etish muassasalari faoliyati muayyan normativ-huquqiy asoslar orqali tartibga solinadi. Ushbu tizimning samaradorligi, avvalo, qonunchilik bazasining mukammalligi va amaliy mexanizmlarning samarali ishlashiga bog‘liqdir (Jinoyat-ijroiya kodeksi, 2024).

Tashkiliy-huquqiy asoslar quyidagi elementlarni o‘z ichiga oladi: jazoni ijro etish qonunchiligi;

muassasalar tizimi va ularning vakolatlari; boshqaruv va nazorat mexanizmlari; mahkumlarning huquqiy maqomi; reabilitatsiya va ijtimoiy moslashtirish mexanizmlari.

Jazoni ijro etish tizimining asosiy vazifasi jinoyat sodir etgan shaxsni qonun doirasida jazolash bilan birga, uning shaxsiy tuzalishiga ko‘maklashishdan iboratdir. Shu sababli zamonaviy penitensiar siyosatda insonparvarlik, qonuniylik va adolat tamoyillari ustuvor ahamiyat kasb etadi (European Prison Rules, 2020).

Xalqaro standartlar va ilg‘or xorijiy tajriba. Jazoni ijro etish tizimini takomillashtirishda xalqaro standartlar muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Xususan, BMT tomonidan qabul qilingan “Nelson Mandela qoidalari” mahkumlar bilan muomala qilishning minimal standartlarini belgilaydi (UN, 2015). Mazkur qoidalarga ko‘ra: mahkumlarning insoniy qadr-qimmati hurmat qilinishi; qiynoq va shafqatsiz muomalaga yo‘l qo‘yilmasligi; tibbiy yordamning kafolatlanishi; ta’lim va mehnat faoliyatiga jalb etish; ijtimoiy reabilitatsiya choralarini amalga oshirish talab etiladi. Xorijiy davlatlar tajribasi penitensiar tizimni samarali tashkil etishda muhim ahamiyatga ega. Jumladan, Norvegiya, Germaniya va Niderlandiya kabi davlatlarda jazoni ijro etish tizimi reabilitatsiya modeliga asoslangan (Ismoilov, 2022). Ayniqsa, Norvegiya tajribasida mahkumlarning ijtimoiy moslashuviga alohida e’tibor qaratiladi. Natijada ushbu davlatda takroriy jinoyatchilik darajasi nisbatan past ko‘rsatkichni tashkil etadi (European Prison Rules, 2020).

Milliy tizimdagi mavjud muammolar. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston penitensiar tizimida qator muammolar saqlanib qolmoqda. Normativ-huquqiy bazaning ayrim kamchiliklari amaldagi qonunchilikning ayrim normalari zamonaviy xalqaro standartlarga to‘liq mos kelmaydi. Ayrim masalalarda huquqiy mexanizmlarning aniq belgilanmaganligi amaliyotda muammolar keltirib chiqarmoqda (Xudoyqulov, 2021).

Reabilitatsiya tizimining yetarli darajada rivojlanmaganligi. Mahkumlarni qayta tarbiyalash va ijtimoiy moslashtirish bo‘yicha mexanizmlar hali to‘liq samarali emas. Kasb-hunar o‘rgatish, psixologik yordam va bandlikni ta’minlash masalalari qo‘shimcha rivojlantirishni talab etadi.

Kadrlar tayyorlash tizimidagi muammolar. Penitensiar muassasalarda faoliyat yuritayotgan xodimlarning kasbiy tayyorgarligi va malakasini oshirish tizimi takomillashtirilishi lozim.

Moddiy-texnik bazaning eskirganligi. Ayrim jazoni ijro etish muassasalarida infratuzilma va texnik jihozlar zamonaviy talablarga javob bermaydi.

Jazoni ijro etish tizimini takomillashtirish yo‘nalishlari. Penitensiar tizimni modernizatsiya qilish va uning samaradorligini oshirish uchun quyidagi ustuvor yo‘nalishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

Qonunchilikni xalqaro standartlarga moslashtirish. Milliy normativ-huquqiy bazani xalqaro standartlar asosida qayta ko‘rib chiqish zarur (UN, 2015). Jazoni o‘tashning muqobil shakllarini kengaytirish, Probatsiya, elektron monitoring va jamoat ishlari kabi muqobil jazo choralarini keng qo‘llash penitensiar tizim yuklamasini kamaytiradi.

Reabilitatsiya mexanizmlarini rivojlantirish. Mahkumlarni kasb-hunarga o‘qitish, ta’lim dasturlarini joriy etish hamda ularning bandligini ta’minlash ijtimoiy moslashuvni kuchaytiradi.

Raqamli texnologiyalarni joriy etish. Penitensiar muassasalarda elektron boshqaruv tizimlari va raqamli monitoring mexanizmlarini joriy etish boshqaruv samaradorligini oshiradi.

Jamoatchilik nazoratini kuchaytirish. Nodavlat notijorat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari va fuqarolik jamiyati institutlari bilan hamkorlikni rivojlantirish tizim ochiqligini ta’minlaydi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, jazoni ijro etish muassasalarining tashkiliy-huquqiy asoslarini takomillashtirish zamonaviy huquqiy davlat qurilishining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Xalqaro standartlar va ilg‘or xorijiy tajribalar penitensiar tizimni insonparvarlashtirish hamda uning samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi (European Prison Rules, 2020).

O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan sud-huquq islohotlari penitensiar tizimni modernizatsiya qilish uchun mustahkam zamin yaratmoqda. Shu bilan birga, qonunchilikni yanada takomillashtirish, reabilitatsiya mexanizmlarini rivojlantirish, kadrlar malakasini oshirish va raqamli texnologiyalarni joriy etish tizim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksi. – Toshkent, 2024.
3. United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (Nelson Mandela Rules). – UN, 2015.
4. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt. – BMT, 1966.
5. Xudoyqulov F. Penitensiar tizimni modernizatsiya qilishning huquqiy asoslari. – Toshkent: Adolat, 2021.
6. Ismoilov R. Jazoni ijro etish tizimida inson huquqlarini ta’minlash masalalari. – Toshkent, 2022.
7. European Prison Rules. Council of Europe, 2020.